

Отримано: 12 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: y.zharikova@mdu.in.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-181-183

Жарікова Ю. В. Паремії румейської мови на позначення родинних стосунків. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 181–183.

УДК: 811.14'06'373.7(477.62=14)

Жарікова Юлія Валентинівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Маріупольський державний університет

ПАРЕМІЇ РУМЕЙСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОДИННИХ СТОСУНКІВ

У статті висвітлено тему родинних стосунків у традиційній румейській родині, що актуалізується у пареміях. Встановлено, що традиційна румейська родина була патріархальною, головою родини завжди вважався чоловік. Жінка була його тилом та підтримкою, мала народити йому синів, які були б гідними подовжувачами його роду. У свою чергу, діти з великою пошаною ставилися до своїх батьків, вони мали погоджуватись зі всіма їх порадами, наставляннями та поглядами. У статті особливу увагу приділено вивченню родинних цінностей, які прививали батьки своїм дітям.

Ключові слова: паремії, родинні стосунки, цінності.

Yuliya V. Zharikova,
PhD, Associate Professor
Mariupol State University

PAREMIAS OF THE RUMEIC LANGUAGE, WHICH INDICATE FAMILY RELATIONS

The article analyzes paremias, which indicate family relations among Rumei, who migrated to the Azov Sea area from the Crimea in the 18th century. It is indicated that the traditional Rumeic family was patriarchal, the head of the family was always a man. This tradition, for the most part, persists till nowadays, despite the fact that as a result of globalization and europeanization, the emphasis is shifting in the family structure of the Rumei. A woman held a lower position than a man, but she was always his shield and support. The paremias indicate that if a woman possessed intelligence and cunning, then she could easily manage to direct the man for her own benefits. A lot of paremias reflect the attitude of Rumei to children. They say that the basis of the family has always been children, without them the house seemed empty and devoid of life. A special honor for a man was the birth of sons, who were to become the successors of his family. The article describes the relationship between the mother-in-law and the daughter-in-law through paremias, which was not kind to the son's wife. The article concludes by emphasizing the values that the parents tried to instill in their children, which is also reflected in the paremias of Rumei. Prospects for further research are seen in a comparative study of the paremias which indicate family relations in Rumeic, Modern Greek, Ukrainian, and Crimean Tatar Language.

Key words: paremias, family relations, values.

Ментальність кожного народу пов'язана з його сприйняттям Усесвіту. Разом із плеканням духовної і матеріальної культури формується етнічний світогляд як фундамент людської свідомості. Усе це знаходить відображення в мові, що є не лише «відомою системою прийомів пізнання», а загалом «шляхом усвідомлення естетичних і моральних ідеалів» [5, с. 163].

Метою дослідження є визначення ролі румейських паремій, що відображають один з ключових концептів культури надазовських греків у пареміологічній системі румейської мови, а саме родинні стосунки, а також їх класифікація на основі семантичних характеристик.

Статтю підготовлено в межах комплексної наукової теми кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету «Грецький лінгвокультурний простір».

Паремії завжди були й залишаються енциклопедією народного життя. Важко знайти таку ділянку побуту, взаємин між людьми і природним довкіллям, які б не знайшли відображення в народній мудрості. Видатний педагог К. Д. Ушинський писав, що в прислів'ях «як у дзеркалі відтворені всі сторони життя народу: домашня, родинна, рільнича, лісова, громадська, його потреби, звички, його погляди на природу, на значення всіх явищ життя» [10].

Народна педагогіка пройнята глибокою людяністю. Вона високо підносить гідність людини, її життєву місію. У фольклорі будь-якого народу оспівуються велич людини, краса її духовних якостей. Народ-педагог послідовно бореться за право кожної людини розкрити свої найкращі риси. Водночас повсякденність не раз спонукала задуматися над тим, чому все те краще, чого досягло людство, не завжди властиве кожній окремій особі, чому одна людина добра, а інша – зла, одна щаслива, а інша – нещасна. Народ своїм допитливим розумом прагнув збагнути причину цього, заглибитись у духовний світ людини, виявити ті чинники, від яких насамперед залежить становлення людської особистості, і погляди спрямовував до сім'ї як першоджерела життя людини. Так поступово, завдяки багаторічним педагогічним пошукам, емпірично визрівали народні уявлення про основні чинники формування особистості [8, с. 38].

В українській народній педагогіці дається об'єктивне трактування суті спадковості та її місця у формуванні особистості. Багаторічні спостереження переконують, що спадково передаються лише певні фізичні ознаки (будова тіла, колір шкіри, очей, волосся), природні зачатки якихось здібностей або властивостей, деякі риси характеру. Проте більшість рис особистості не успадковується, а набувається [8, с. 38].

Іншим важливим чинником впливу на особистість народна педагогіка вважає середовище – стан взаємин у сім'ї, побут, звичаї і традиції, матеріальний стан, житлові умови.

Сім'я впливає на дитину з першого дня народження. Спосіб життя родини і характер спілкування з малям є визначальним щодо формування в дитини перших звичок, від яких значною мірою залежатиме її майбутня поведінка [8, с. 38–39].

Одним із шарів паремій, які беруть участь у формуванні уявлень в становленні людини як особистості, є паремії на позначення родинних стосунків. Саме цьому ці дослідження завжди вирізняються **актуальністю**. А новизна розвідки полягає у тому, що тема родинних відносин саме у румейській мові рідко поставала предметом широкого кола дослідників.

Вивченню румейських паремій, присвячених відображенню родинних стосунків у традиційній сім'ї греків Надазов'я, присвячено кілька статей Ю. А. Потіпак та Н. К. Кобиленко в яких розглядаються статус та характеристика основних та другорядних членів грецької родини [6; 7; 9].

Дослідниця Ю.А. Потіпак зазначає, що тип грецької родини в Надазов'ї загалом такий самий, як і в Греції та в інших народів Європи: заснований на принципах моногамії та патріархальних традиціях [1, с. 147; 6, с. 519]. Згідно з результатами етнографічних досліджень представники тих або інших народів, потрапляючи до грецької сім'ї, дуже швидко адаптувалися, сприймаючи традиційну грецьку культуру як частину власного духовного життя; надалі такий член родини жив у відповідності з сімейними традиціями і нормами звичаєвого права, поширеними серед греків [4, с. 229].

Сім'я для греків мала першочергове значення у формуванні менталітету народу, основні риси якого зберігаються дотепер. Проте роль грецької родини у збереженні, передачі, трансформації традицій залишається маловивченою галуззю [4, с. 229].

Якщо систематизувати румейські паремії, які характеризують родинні стосунки, складається своєрідний «кодекс родинного виховання» [3, с. 19], який на сьогодні не втратив своєї актуальності.

Головою у родині завжди був чоловік. Його відрізняли такі риси, як хазяйновитість та працьовитість. Зазвичай гарний (у розумінні румеїв) чоловік мав бути одружений, мати обов'язково синів (наявність тільки дочок нібито не завершувала його образ повноцінного чоловіка). Своїх дітей чоловік мав виростити гідними та чесними людьми, вони ставали продовжувачами його роду. Це відображають наступні паремії: *Атьарнос дьхос тайфа – эн ама дьендро дьхос арзес* (людина без родини – як дерево без коріння); *Дьхос ту н сурбаджи ту спит клэй* (без хазяїна дім плаче); *Инэка дьхос андра, ама млар дьхос ханатя. Андра дьхос инэка, ама алгу дьхос ханяр* (жінка без чоловіка, як млин без крил. Чоловік без жінки, як кінч без вуздечки); *Тата дьхос педьья, олу ту мляр дьхос ханятя* (батько без синів, як млин без крил).

До сьогодні у грецьких родинах чоловік ухвалює рішення, що стосуються всієї сім'ї. З глибокою пошаною ставиться до дружини: *Тыс фукраты т инэка-т, атос эн палкарс. Тыс фукраты тун андра-ц, аты эн курасея* (хто слухає жінку, той молодець, хто слухає чоловіка, та молодичка); *Андра ки инэка хавгвлэвны, ама кас эна паптома педьтны* (чоловік з жінкою сваряться, але однією ковдрою вкриваються).

Порівняно з чоловіком жінка у румейській родині мала дещо нижче положення, вона постає захисницею родинного вогнища, але, водночас, розумна та хитра жінка могла вдало керувати діями чоловіка та направляти його. Від її поведінки та емоційного стану залежала атмосфера і добробут у родині: *Андра эн фтял, т инэка эн гула* (чоловік – голова, дружина шия). Гарна дружина завжди підтримує чоловіка, налагодить господарство, подбає про добробут родини: *Ациму лахарды ама тылага н клысия дьхос папа* (будинок без хазяйки, як церква без попа); *Ас то кало т инэка пас то шон-па то лапач враз* (у гарній дружині й на снігу котел кипить). Погана жінка все зруйнує: *То кало т инэка – фолэя плээн. То анунысто т инэка – то эш-с па хан* (гарна дружина гніздо в'є, а нерозумна й те, що є, розорє); *Инэка пури на скон тун андра-ц алях псыла, ки пури на тун катьыс-на алях хамла* (жінка може свого чоловіка дуже піднести, а може дуже принизити). Тому у пареміях нерідко надаються поради, яку жінку треба обрати чоловікові та які наслідки може мати гонитва за багатством та вродою: *Ан пер-с плушку инэка, нами тьарис тья иси ас ту зисму-с вахтмльдь-с* (якщо з багатою одружишся, не думай, що щасливо з нею проживеш); *Кало инэка – плушия, паракату инэка – гарипльья* (гарна жінка – багатство, погана – бідність) [6, с. 520].

Багато грецьких прислів'їв засуджують такі риси характеру в жінок, як неохайність, неробство, хитрість, балакучість, лінь, вередливість, непостійність: *Сасхапела инэка храшкит сурхурку андра* (неохайній жінці потрібний сліпий чоловік); *Нами махтанэфкис ан т мурфия-с. Махтанэфт ан т дьульья-с* (вродою своєю не пишайся, ділом своїм пишайся!); *Т инэка омурфу эн, лыгу ан та здьишен* (жінка вродлива, коли не дуже балакуча); *Тен ту куриц ато кало, ту эш мурфия. Ту куриц ато эн кало, ту эш цифло кардья* (не та дівчина гарна, в якій врода, а та дівчина гарна, в якій ніжна душа); *Ту кало т инэка – пула кала лэ, ту цано т инэка – мону клэ* (гарна жінка багато гарного каже, погана жінка завжди скиглить); *Эмбро стон козмо чичакиц, а нес стит – тын фидьци* (на людях – троянда, а в домі – змія).

Румейський народ склав багато паремій, присвячених жінці-матері. Її любов до дитини – кришталево чиста та відверта, вона гаряче любить своїх діточок та завжди їх розуміє та підтримує: *Мана т хлядья эн ах илю зесто* (материнське тепло жаркіше за сонце); *Ас ола тымизку аган – эн мана-с* (найчистіша любов – материнська); *Баладья т глосса агрика-то моно мана* (мову дитини розуміє лише мати); *Мана т хулы – эн ама мартэшу шон: чалка аныльты ки стьггон* (материнська злість, наче березневий сніг: швидко розтане та випариться на очах у всіх). Тому прислів'я, де мати постає байдужою до своїх дітей, свідчать про осудливе відношення людей до неї: *Пара тья клас мана, ас клас ту мкро* (чим матері плакати, краще нехай дитина плаче).

Сімейна пара у румеїв обов'язково повинна мати дітей. Дім без дітей нагадує «в'язницю» або «могілу», він не має «душі»: *То спит ту эш балайдья – то эн харатия. То спит ту теши балайдья – то эн мурмор* (дім з дітьми – це радість; дім без дітей – це могила). Діти у грецьких родинах поважали і дещо побоювалися своїх батьків. Без їх згоди син не міг одружитися, дочка вийти заміж [1, с. 148]. Хоча іноді зустрічалися різні форми протесту: таємні вінчання, перехід до іншого села: *Эн лафро на стькс т вруши, пара на стькс ту куриц, ту ирев на вген ас тун андра* (легше зупинити дощ, ніж дівчину, яка хоче вийти заміж) [4, с. 228–229].

Грецькі прислів'я вчать берегти сімейні традиції, поважати батьків й, загалом, старших за віком, а інколи навіть й досягати більшого за них: *Фукрис мана, патеран, тья дьус-па дуня пула* (слухай матір, батька, довголітнім будеш на землі); *Йо-с ан эн палкарс, чалка ти ерна-с* (якщо син твій молодець, життю твоєму не скоро прийде кінець); *Папус эвалын мляя, тата-с эвалын абдья, а си вал эм мляя ки эм абдья!* (дід посадив яблуню, батько посадив грушу, а ти посади і яблуню, і грушу) [6, с. 520].

У пареміях суворо засуджується невдячність, егоцентричність дітей та помилки в родинному вихованні: *Ан эш-с кало педья – ато эн джап. Ан эш-с паракату педья – ато эн пону* (коли в тебе гарний син – це гора, коли в тебе поганий син

– це хвороба); *Тата харсин тун йо-т стафлэс, а йо-т ти дъуй тун тата-т эна змандзица-на* (Батько подарував синові виноградник, а син не дає батькові навіть одне гроно); *Тыс ас спит-т сан теш, атос ас тун козму-на сан теш* (якщо до тебе вдома поваги немає, то й від людей не будеш мати); *Тун йо-с нами матъыс-с на фай базари псуми, а н кор-с нами матъыс на тьматы ас хумиу-с* (не вчи сина їсти міський хліб, а дочку не вчи ночувати в сусідів).

Щодо другорядних членів родини, про тещу, тестя, свекра та зятя прислів'їв майже немає: *Гамброс – ти нышкит йо-с, ту стар – ти нышкит илоп* (зять не стане сином, як пшениця не стане вівсом).

Особливу роль у грецькій родині, як материкової Греції, так і Надазов'я, відігравала свекруха. Вона вважалася злісною, мала кепський характер і тому являла якусь небезпеку для невістки. У більшості місць проживання греків невістка була повністю підкорена свекрусі. Невістка повинна була раніше за всіх прокидатися вранці, розпалити пічку, приготувати воду та рушник для вмивання свекрухи та свекра, полити свекру та поцілувати йому руку, за що отримувала золоту монетку. Зберігався закон мовчання: невістка не розмовляла зі свекрами (у давнину мовчання могло тривати до п'яти років). Тому і в пареміях греків Надазов'я бачимо досить зневажливе ставлення до невістки. На неї дивилися, як на дармову робочу силу, часто кривдили, не рахуючись з нею: *Ныф камия-на ти нышкит кор-с, айц, тылага гамброс, камия-на ти нышкит йо-с*, (невістка ніколи не стане дочкою, як зять ніколи не стане сином); *Ныф индун памбать ки пелсин кату пас н петъера-ц: ма олу эна петъера-ц н курмо, понсин дъыната* (невістка стала вагою й свекрусі на голову сіла, а у свекрухи голова все одно заболіла); *Харонс иртын на пер каньна ки тайфа-тын драман пас т ныф* (Харон прийшов забрати когось, і всі подивилися на невістку) [7, с. 262]. Проте, іноді все ж таки невістка виказувала непокору свекрусі: *Петъера урмунывин т ныф-ц, а ныф-ц скотоньн мяныс* (свекруха невістку наставляла, а та мух біла).

До родинних цінностей, що стосуються зокрема виховання, можна також віднести низку прислів'їв щодо відношення людини до оточуючого її світу. Вони вчать потомків бережно ставитися до природи, рідної землі, планети. Адже людина несе відповідальність за все, що відбувається на землі, і внесок кожного з нас є цінним: *Тен паракату патус, эн паракату сурбаджис* (немає поганої землі, є поганий господар); *Патос дъыхос ту н козмо, ато эн ерму* (земля без людей – дика!).

Землю треба знати, поважати, любити, жити в гармонії з нею, оскільки «*катъа чичак эш дъыко-т мурдъья* (кожна квітка має свій запах)».

Природа – не лише об'єкт для милування. Задля того, щоб вона дарувала свої багатства, людина теж повинна докласти зусиль: *Патус фауз тун козму, ма патус-на храйкит файзму* (земля годує людей, але й земля потребує годування). *Калте-ри ан ти тмас-то, шумка ти вришкс-то* (влітку не приготуєш – взимку не знайдеш).

Народна мудрість застерігає від поспішних висновків, вчить правильно поводитися з природою, адже вона – це теж частина людського існування: *Ти камс псуми ах та старя, та тен кома пес та амбаря* (не спечеш хліба з пшениці, яка ще в полі колоситься); *Ту паракато ту дъендро ти храйкит путахлайму: храйкит вгальму ки дуграйму* (погане дерево не треба молодити, його треба зрубати й розпилити).

Отже, у прислів'ях греків Надазов'я можна простежити устрій традиційної грецької родини, проаналізувати її роль для членів суспільства, надати характеристику кожному члену родини, виділити чесноти, які цінуються у грецькому суспільстві. Загалом традиційна надазовська грецька родина за устроєм та розподілом ролей подібна до родин материкової Греції та інших балканських народів. Втім, паремії дозволяють виділити яскраві етнічні особливості побуту та культури греків Приазов'я.

Проблема відображення національного характеру в пареміях за своєю суттю є невичерпною, такою, що не може втратити актуальності, а отже, потребує подальшого вивчення, що ґрунтується на дотриманні історичної правди, а не уподобаннях та ідеології [2, с. 72]. Перспективи подальших досліджень вбачаються у порівняльному дослідженні румейських паремій з урумськими, грецькими та українськими. Важливо було б залучити до аналізу й кримськотатарську мову, адже упродовж багатьох років румейська мова розвивалась під її впливом, ще під час проживання румейців на теренах Криму.

Література:

1. Джуха І. Г. Одиссея мариупольских греков: очерки истории. Вологда : «ЛиС», 1993. 160 с.
2. Колоїз Ж. В. Малюга Н. М. Шарманова Н.М. Українська пареміологія : навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Кривий Ріг : КП ДВНЗ «КНУ», 2014. 349 с.
3. Мазур П. І. Жемчужины народной мудрости. Этюды. Мариуполь : Издательство «Азовье», 2006. 40 с.
4. Пономарьова І. С. Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII – початок ХХІ ст.). Історико-етнографічне дослідження. Київ : Реферат, 2006. 300 с.
5. Потєбня А. А. Мысль и язык : собр. тр. Москва : Лабиринт, 1999. 268 с.
6. Потіпак Ю. А. Відображення родинних стосунків у пареміях греків Метрополії та Приазов'я. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Випуск 137. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. С. 518–521.
7. Потіпак Ю. А. Зображення відносин між нерідними членами родини в українських, грецьких та румейських пареміях / Актуальні проблеми міжкультурної комунікації, перекладу та порівняльних студій. Збірник матеріалів 2 міжнародної наукової конференції / За заг. ред. С. В. Шепітько. Мариуполь, 2014. С. 260–263.
8. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
9. Коцлілєнко Н. Н *απεικόνιση των σχέσεων στην παραδοσιακή οικογένεια των Ελλήνων της Αζοφικής (με βάση τις ρουμέικες παροιμίες)*. *Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Мариуполь : МДУ, 2011. С. 406–408.
10. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т. 1: О народности в общественном воспитании. *Педагогика*. Москва, 1988. 416 с.